

DLA doktori értekezés tézisei

Fekete Anikó

Luther-kortársak énekei az 1982-es Evangélikus
Énekeskönyvben

Témavezető: Hubert Gabriella

Liszt Ferenc Zeneművészeti Egyetem

28. számú művészet- és művelődés-
történeti tudományok besorolású

doktori iskola

Budapest

2015

I. A kutatás előzményei

A lutheránus gyülekezeti éneklés gerincét alkotó korálanyag feltárása a német himnológiai kutatásoknak köszönhetően a 19. század közepén indult meg Philipp Wackernagel és Johannes Zahn forrásmunkáival. A 20. században átfogó kritikai összkiadás és forrásjegyzék kiadása kezdődött meg a *Répertoire International des Sources Musicales* keretein belül *Das deutsche Kirchenlied* (DKL) címmel, elsősorban ezen alpmű eredményeire támaszkodtunk értekezésünkben. Az 1950-es évektől komoly kutatómunka összpontosult a használatban levő német énekeskönyvek anyagának feldolgozására. Ennek gyümölcseként előbb az 1950-es énekeskönyvet feldolgozó *Handbuch zum Evangelischen Kirchengesangbuch* (HEKG) kötetei készültek el, majd elindult az 1994-es énekeskönyv anyagát elemző *Handbuch zum Evangelischen Gesangbuch* (HEG) sorozat, melynek kiadása jelenleg is tart.

Hazánkban az 1990-es évektől születtek célzottan az énekeskönyv tételeit vizsgáló írások, elsőként Dobszay László *A magyar népének* című könyve, amely négy felekezet énekeskönyvének tartalmát tárgyalja, köztük az *Evangélikus Énekeskönyvét* (EÉ 1982) is.

A EÉ 1982 kiadását követően hamarosan felmerült a gyűjtemény megújítása iránti igény, ma pedig, több, mint három évtized elmúltával különösen is időszerű a jelenlegi repertoár teljes körű, mélyreható vizsgálata, hogy aztán

megkezdődhesse az új énekeskönyv szerkesztése. Ferenczi Ilona a *Lelkipásztor* folyóirat hasábjain közölt cikksorozatában fogalmazta meg a következő gyűjtemény összeállítására vonatkozó tartalmi és formai szempontokat és az EÉ 1982 számos énekhez konkrét revideálási javaslatot fűzött. Írásai kiindulási pontként kell, hogy szolgáljanak az evangélikus gyülekezeti éneklés megújulásához. Ecsedi Zsuzsanna Luther-korálokat vizsgáló doktori disszertációja úgyszintén nagyban hozzájárulhat majd a szerkesztő munka előkészítéséhez.

II. Források

Témánk jellegéből adódóan forrásbázisunk elsősorban protestáns gyülekezeti énekeskönyvekből tevődött össze. Az alábbi, a korálanyag hagyományozásában meghatározó szerepet játszó gyűjteményekkel hangsúlyosan foglalkoztunk:

Négy, magyar területen használatban levő, német nyelvű, kotta nélküli forrást, az 1686-os löcseit, Johann Anastasius Freylinghausen hallei énekeskönyveit (1708 és 1714), az 1716-os pozsonyit és Johann Siegmund Pilgram 1746-os soproni énekeskönyvét abból a szempontból vizsgáltuk, hogy azok a magyar fordítások lehetséges mintáiként jöhetnek számításba. Az 1950-es *Evangelisches Kirchengesangbuch* anyagát azért volt fontos tanulmányozni, mert abból a Dunántúli énekeskönyv bővített, 1955-ös kiadása és az EÉ 1982 is merített.

Az 1692–96-ban megjelent *Zengedező mennyei kar*, ennek második típusú, bővített kiadása 1780-ból (első megjelenés: 1735) és az *Új zengedező mennyei kar* (első megjelenés: 1743), bár kottát nem tartalmaznak, témánk szempontjából azért bírnak mégis nagy jelentőséggel, mert általában koráljaink legkorábbi, és sok esetben a legszebb fordítását adják. Az 1805-ös, úgynevezett *Régi dunántúli énekeskönyv* sok, máig kiható átdolgozást hajtott végre a szövegeken, melyeket gyakran az 1911-es *Dunántúli énekeskönyv* sem hagyott változatlanul. Az új résszel kiegészített, 1955-ös kiadás a kottás közlés miatt jelentős, az EÉ 1982 tételeit pedig a témaválasztásból adódóan vizsgáltuk hangsúlyosan.

Mivel az evangélikus források között kevés kottásat találunk, hangszeres gyűjteményeket is felhasználtunk a tájékozódáshoz. Az 1725-ös *Soproni korálkönyv*, mely a legrégebbi magyarországi német nyelvű orgonás gyűjtemény, elsősorban a nemet praxisról árulkodik, a 18. század második feléből származó kéziratos korálkönyv, a *Győri kézirat* a dallamok magyar dallamhasználathoz is támpontot ad. A 19. század közepén a dunántúli egyházkerület használatára szánt kottás kiadások szerkesztésére irányuló kiadványszerkesztő munka indult el. E munkafolyamat eredményeként előbb, 1859-ben kottás énekeskönyv, majd 1873-ban korálkönyv jelent meg. Az egységesítés szándékával összeállított gyűjtemények hatása az 1912-es Kapi Gyula-féle

korálkönyvben is megmutatkozik, de a mai dallamhasználatban is érezhető.

A felhasznált másodlagos források legfontosabb rétegét az énekek kritikai kiadásai jelentették: Philipp Wackernagel *Das deutsche Kirchenlied*, Johannes Zahn *Die Melodien der deutschen evangelischen Kirchenlieder*, valamint Wilhelm Bäumer *Das katholische deutsche Kirchenlied* című műve. Ezek mellett elsősorban a 20. század nagyszabású himnológiai munkájának, a DKL-nek az eredményeire támaszkodtunk. Haszonnal forgattuk a *Jahrbuch für Liturgik und Hymnologie* ének-monográfiáit, valamint a német énekeskönyvek tételeit bemutató HEKG és HEG sorozat *Liederkunde* füzetét.

A témakör hazai kutatásának alapműve, Csomasz Tóth Kálmán és Papp Géza *Régi Magyar Dallamok Tára* kötetei, valamint a 16. századi magyar énekeket és azok 1701 előtti forrásait bemutató *Répertoire de la poésie hongroise ancienne* (RPHA) szolgált kiindulópontként a magyar hagyományozás vizsgálatában.

Az egyes énekeskönyvekről a következő munkákból tájékozódunk: H. Hubert Gabriella *A régi magyar gyülekezeti ének* című könyvében a 16–17. századi protestáns énekeskönyvek leírását, ezen belül két jelentős evangélikus forrás, a löcsei, 1635-ös, valamint az 1692–96-ban megjelent ZMK részletes elemzését adja. A dunántúli evangélikus egyházkerület énekeskönyveit, azon belül is hangsúlyosan az 1911-esnek a történetét és

énekanyagát mutatja be Kiss János kéziratos dolgozata. Trajtler Gábornak az EÉ 1982-ről írott cikke a szerkesztési elvekkel, és a munkafolyamattal kapcsolatban szolgáltat fontos információkkal, emellett kiegészítő himnológiai adatokat is tartalmaz.

III. Módszer

A dolgozatunk gerincét az énekelemző rész alkotja, melyhez a *Liederkunde* füzetek analízisei közvetlen formai és módszertani mintát nyújtottak. Az elemző rész bemutatja a szöveg- és dallamszerzőt, a keletkezési körülményeket, valamint a német és magyar forrásokban látható variánsokat, emellett feltárja a tétel egyházi évben való elhelyezkedését, esetleges liturgikus rendeltetését.

Az elemzéseket javaslat című alponntal zárjuk, mely revideálási javaslatot tesz az analízis eredményeinek tükrében. A dallamok esetében a közreadás javasolt alakját a dallami függelékben tettük közzé.

IV. Eredmények

Témaválasztásunkat az EÉ 1982 alapos vizsgálatának szükségessége vezette. Dolgozatunk az énekeskönyv húsz énekével kapcsolatban teszi fel a kérdést: szükséges-e változtatni közlési alakjukon? A választ az egyes korálok eredeti, német alakját, magyarországi megjelenési formáit, variálódását figyelembe véve, valamint a református énekeskönyv-kiadással közös alakok kialakításának lehetőségét is keresve igyekeztünk megadni, bízva abban,

hogy az eredmények felhasználhatóak lesznek a következő énekeskönyv összeállításakor.

Munkánk jelentős részét a német és magyar énekszövegek, valamint a dallamok átírása jelentette. Táblázatos közlésük lehetővé teszi az érdeklődő számára az egyes fordítások, illetve a dallamalakok összehasonlítását, a variánsok áttekintését.

Csepregi Zoltánnak a ZMK-, illetve ÚZMK-kutatás további lehetséges irányát kijelölő kérdésfelvetésével, tudniillik, hogy mely német nyelvű énekeskönyv szolgálhatott korálfordításaik alapjául, dolgozatunk mellékkérdéseként foglalkoztunk. A német és magyar szövegalakok összehasonlítása során – ha teljes bizonyossággal nem is nevezhettük meg a mintát – az egyezések és eltérések kiemelésével a források közötti viszony körvonalazásához adunk támpontot. A kérdés megválaszolása tehát további összehasonlító vizsgálatokat igényel; az eredmények összegzése bizonyára megadja a választ.

V. Az értekezés tárgyköréhez kapcsolódó tevékenység dokumentációja

2009 és 2010 között Dobszay László szakmai felügyelete mellett a Zenetudományi Intézet Régi Zenetörténeti Osztályán található *Történeti énektár* számítógépes adatbázisának összeállításán dolgoztam. Doktori témám feldolgozásához, a himnológiai vizsgálat módszertanához fontos tapasztalatszerzéseként járult hozzá ez a rendszerező munka, mely egyben rálátást biztosított a 16. századi német korálok hazai átvételére, utóéletére is.

A 16. századi korálanyag egyik termékeny szerzőjének, Michael Weißénak énekeskönyvét 2009-ben diplomadolgozatomban dolgoztam fel *Das Gesangbuch von Michael Weiße, 1531 – Vorgeschichte und Nachwirkungen* címmel.

Az *Evangelikus Élet* egyházzeneivel foglalkozó *Cantate* rovatába 2006 óta készítek cikkeket, köztük kettő szorosan kapcsolódik a doktori témámhoz: *Dicséret, tisztesség legyen, kegyelem Atyja, néked* (2008/43), valamint az *Úr Jézus, hozzád kiáltok* (2011/11) című cikkek.

ÉnekKincsTár címmel az EÉ 1982 strófikus énekeinek himnológiai adataiból átfogó adatbázis előkészítése zajlik a reformáció 2017-es emlékéve alkalmából. E munkához 126 német korál adatlapját állítom össze.